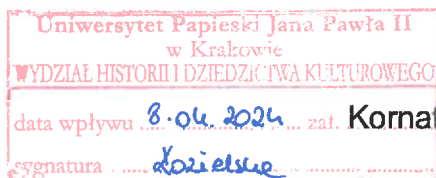

Prof. dr hab. Zdzisław Pietrzyk
Instytut Studiów Informacyjnych
Uniwersytet Jagielloński

Recenzja rozprawy doktorskiej

Pani mgr. Herminy Święch-Małysa zatytułowanej *Klasztor bernardynek pw. św. Agnieszki w Krakowie 1459-1788* napisanej pod kierunkiem ks. dr hab. Andrzeja Bruździńskiego prof. UPJP II

Autorka podjęła się rekonstrukcji funkcjonowania klasztoru pw. św. Agnieszki w Krakowie w okresie od jego fundacji po jego kasatę w końcu XVIII w. Rozprawa jest oparta na rozległej, imponującej kwerendzie źródłowej w licznych archiwaliach kościelnych jak i świeckich oraz szerokiej literaturze przedmiotu. Na wstępie należy podkreślić, że podstawa źródłowa rozprawy jest imponująca i pozwalająca na kompleksowe przedstawienie dziejów klasztoru. Autorka szeroko wykorzystuje źródła, które dla wcześniejszych prac z zakresu dziejów Kościoła nie były w dostatecznym stopniu wykorzystywane – chodzi mi tu o informacje zwarte w aktach proveniencji świeckiej - zawarte w archiwach i bibliotekach świeckich. Wielokrotnie badacze zajmujący się dziejami klasztorów klauzurowych poddawali się tendencji związanej z tym, że klasztor był w pewnym stopniu wyizolowaną wyspą w społeczeństwie i nie wykorzystywali źródeł poza kościelnych. Autorka wskazała, że jednak tak jeśli chodzi o źródła nie było, wszak i klasztor klauzurowy był zanurzony w mniejszym lub większym stopniu w otoczeniu zewnętrznym i dała temu wyraz wykorzystując źródła nie tylko proveniencji klasztorno-kościelnej.

Dzieje klasztorów żeńskich są w polskiej literaturze przedmiotu stosunkowo skromnie reprezentowane, a rozprawa Pani mgr Herminy Święch-Małysa jest krokiem w kierunku wypełnienia luki w tej dziedzinie naszej historiografii. Monografia klasztoru pw. św. Agnieszki jest skonstruowana klasycznie tj. posiada rozdział dotyczący

ogólnego rozwoju idei powstania i funkcjonowania żeńskich zgromadzeń zakonnych, ze szczególnym uwzględnieniem podstaw prawno-zwyczajowych Reguły Trzeciego Zakonu św. Franciszka. Przedstawiła w rozdziale tym prawne uregulowania od poziomu Stolicy Apostolskiej, po uchwały kapituł bernardyńskich. Statut będący podstawą funkcjonowania klasztoru bernardynek pw. św. Agnieszki na Stradomiu zatwierdzony przez papieża Piusa II został szczegółowo omówiony. W dalszej części rozdziału Autorka wskazała na zmiany jakie nastąpiły w przepisach prawnych po Soborze Trydenckim i kolejnych uściśleniach zasad funkcjonowania zgromadzenia bernardynek u stóp Wawelu. Wskazała na zmiany związane z uregulowaniami dotyczącymi żeńskich zgromadzeń zakonnych wprowadzone przez uchwały Soboru Trydenckiego, w tym bezwzględne przestrzeganie klauzury. Zagadnienie to zostało przedstawione zarówno na tle przepisów prawnych jak i praktyki w klasztorze św. Agnieszki. Przepisy trydenckie i wprowadzane przez kapituły bernardyńskie zasady funkcjonowania konwentu omówione przez Doktorantkę wprowadzają do zrozumienia życia w klasztorze oraz jego relacji z zewnętrznym otoczeniem. Przedstawione uregulowania w statutach i uchwałach są kośćcem do dalszego prowadzenia narracji o życiu i funkcjonowaniu klasztoru. Dalsza część monografii jest dzięki temu rozdziałowi, wyjaśniającemu zasady funkcjonowania zgromadzenia bernardynek i klasztoru pw. św. Agnieszki na Stradomiu, przystępna nie tylko dla czytelnika zajmującego się dziejami Kościoła. Moim zdaniem rozdział ten powinien być w konstrukcji rozprawy umieszczony jako wstęp do całości rozprawy, a nie jako rozdział drugi. Zawsze w konstruowaniu tego typu rozprawy lepiej wskazać ogólne zasady funkcjonowania zgromadzenia.

Rozdział I dotyczy fundacji klasztoru i kościoła pw. św. Agnieszki na Stradomiu i jego funkcjonowania do kasaty w 1788 r. Autorka omówiła początki zgromadzenia w Krakowie. Wskazała na zapis fundacyjny Jana Hińczy z Rogowa jako podstawę zaistnienia zgromadzenia oraz możliwość dalszego jego rozwoju. Scharakteryzowała postać pierwszego fundatora klasztoru bernardynek pw. św. Agnieszki i jego inne fundacje religijne. Interesująco przedstawiła dzieje kościoła i klasztoru pw. św. Agnieszki. Na podstawie przekazów źródłowych – co warto podkreślić nie bezpośrednich – częściowo odtworzyła układ wnętrza klasztoru, zarówno przed jego zniszczeniem, jak i po odbudowie w latach 60-70-tych XVII w. Doktorantka sięgnęła także do ikonografii, co dodatkowo podnosi wartość Jej opracowania dziejów klasztoru

pw. św. Agnieszki. Na jednym z najstarszych i najdokładniejszych wizerunków Krakowa z początku XVII wieku wskazała położenie na terenie Krakowa i bryłę klasztoru jaka była widziana na początku XVII wieku. Tu mała uwaga redaktorska pod ilustracją znajduje się niepełny odnośnik bibliograficzny do albumu Brauna i Hogenberga. Autorka odszukała w zbiorach kartograficznych i ikonograficznych szkice oraz zachowane w źródłach wizerunki kościoła i klasztoru pw. św. Agnieszki. Szkice i inne przekazy ikonograficzne pozwoliły autorce na spójne i klarowne przedstawienie klasztoru i kościoła na tle dawnego Krakowa.

Dzięki przebadanym aktom wizytacji kościoła i klasztoru dowiadujemy się o wyposażeniu kościoła. W wizytacji z 1743 r. zostały wymienione mszały jako paramenty liturgiczne. W omawianej pracy zabrakło mi odniesienia się do życia duchowego bernardynek, ale nie w odniesieniu do życia religijnego co zostało skrupulatnie przedstawione, ale edukacji i wykształcenia oraz lektur w klasztorze. Autorka praktycznie nie podniosła tego zagadnienia, stało się to zapewne z braku odpowiednich materiałów źródłowych. Mszały używane do liturgii, nie były wszak wyposażeniem biblioteki klasztornej. Prace o kulturze pisma i książki w klasztorach żeńskich K. Targosz i J. Gwioździk zostały w recenzowanej pracy zasygnalizowane. Niestety nie ma w recenzowanej rozprawie szerszych uzupełnień do tych pozycji na przykładzie bernardynek z klasztoru pw. św. Agnieszki. Problem alfabetyzacji wśród zakonnic w okresie staropolskim poruszony przez W. Urbana w niniejszej rozprawie dotyczącej bernardynek krakowskich został także tylko zasygnalizowany. Z lektury wykorzystanych źródeł wynika, że do tych zagadnień a szczególnie w Kronice klasztoru brak danych źródłowych. W uchwałach związanych z przepisami przyjmowania panien do zakonu i ostatecznie z obłóczynami było zalecenie z 1604 r. dopuszczać te panny, „ażeby pierwej umiała dobrze czytać po łacinie i po polsku, tak że solmizować i śpiewać dobrze umiała i sprawna była do robót pospolitych, a żeby też cierpliwa, milcząca i nabożna była” [s. 229]. Wśród tych wymagań znajduje się warunek czytania i pisania nie tylko po polsku ale także po łacinie. Z lektury rozprawy pani mgr Herminy Święch-Małysa wynika, że zwykle do kontaktów administracyjnych ze światem zewnętrznym była wyznaczona jedna z siostr, która posiadała sprawną umiejętność pisania, natomiast nie wiadomo czy warunek ten był spełniany przez wszystkie siostry przy obłóczynach.

Autorka podkreśliła, że „Zachowana kronika klasztoru, która została odtworzona dopiero na początku XVIII wieku nie zawiera pełnej listy bernardynek należących do klasztoru pw. św. Agnieszki. Wobec tego niemożliwym jest przedstawienie dokładnego stanu liczbowego wspólnoty w ciągu całych jej dziejów.” [s. 218] Z powyższej charakterystyki kroniki klasztornej wynika, że jest to źródło częściowo wtórne i nie do końca wiarygodne, szczególnie jeśli chodzi o okres przed XVIII wiekiem. Odnosi się to zarówno do stanu osobowego jak i informacji dotyczących życia wewnętrznego konwentu bernardynek pw. św. Agnieszki na Stradomiu.

W kolejnym rozdziale rozprawy Pani Mgr Hermina Święch-Małysa przedstawiła życie w klasztorze. Przeprowadziła czytelnika przez kolejne etapy związane z sytuacją personalną w klasztorze. Badania nad pochodzeniem stanowym i terytorialnym bernardynek w klasztorze pw. św. Agnieszki w Krakowie wskazały na strukturę stanową i geograficzną bernardynek z klasztoru pw. św. Agnieszki w Krakowie. Oba te kryteria scharakteryzowała w procesie chronologicznym. Przedstawiła kandydatki do zakonu i ich pochodzenie stanowe. Bardzo wartościowym zabiegiem badawczym zastosowanym przez Doktorantkę jest wskazanie ich pochodzenia w oparciu o źródła urzędowe oraz literaturę genealogiczną. Jest to niezwykle cenny zabieg ponieważ w genealogiach wzmianki o córkach szlachty i bogatego mieszczaństwa będących w zakonach są niezwykle lakoniczne i często trudno do powiązania z jakiej gałęzi danej rodziny zakonnica pochodziła. Do identyfikacji probantek wstępujących do klasztoru, autorka użyła nie tylko źródeł zakonnych ale decydujące dla potwierdzeń powiązań rodzinnych były zapisy abrenuncjacji składanych w aktach grodzkich. Po obłóczynach siostry przyjmowały imię zakonne i to dzięki aktom abrenuncjacji wciąganych do świeckich akt urzędowych, można jak wskazała doktorantka rozwiązać problem tożsamości zakonnice występujących w źródłach z imionami zakonnymi. Ważnym elementem w badaniach Doktorantki jest przedstawienie powiązań rodzinnych bernardynek od św. Agnieszki. Wskazała z jakich rodzin ówczesnej Rzeczypospolitej pochodziły zakonnice. W wielu przypadkach udało się Autorce dotrzeć do motywów wybierania przez panny - pochodzące niekiedy z wielkich rodów - życia zakonnego. Podstawą przyjęcia do konwentu było zabezpieczenie bytu materialnego wstępującej do klasztoru poprzez zapisanie przez rodzinę posagu oraz wyrzeczenie się w akcie abrenuncjacji przez zakonnice ewentualnych pretensji do dóbr rodzinnych. Jak podkreślił pamiętnikarz Jan Chryzostom Pasek, którego pasierbica wstąpiła do

klasztoru, że „koszt jednak na to wielkiłożyłem, gdyż to nierównie więcej kosztuje, niżeli wydając pannę za męż” [s. 225].

Na podstawie źródeł Doktorantka opisała wewnętrzną organizację życia w klasztorze, wskazując na zadania i obowiązki zakonnic pełniących urzędy klasztorne. Doktorantka wskazała na występujące w literaturze różnice związane z pojęciami niektórych funkcji klasztornych jakie występowały wśród bernardynek z klasztoru św. Agnieszki a przyjętymi ogólnie w literaturze przedmiotu. Odniosła się także do obsługi duszpasterskiej klasztoru wskazując na spowiedników i kapelanów bernardynek. Sporządziła ich wykaz z informacjami dotyczącymi pełnienia tych funkcji w klasztorze św. Agnieszki oraz innymi cennymi informacjami przydatnymi do ewentualnych ich biografii.

Drobne niedociągnięcia redakcyjne występują w rozprawie - np. na s 389 autorka pisze o piśmie Zofii Reginy Tarnowskiej do rektora Uniwersytetu Krakowskiego – dobrze byłoby go zidentyfikować, a zwrot „Władze uczelni” – jest anachroniczny, ponieważ dla początku XVI wieku trudno w ten sposób pisać – chodzi tu o rektora, ewentualnie kanclerza Uniwersytetu. Przed drukiem zapewne zostaną one usunięte w redakcji tekstu.

Ostatni rozdział rozprawy dotyczy źródeł utrzymania i gospodarki finansowej klasztoru bernardynek pw. św. Agnieszki w Krakowie. W omawianiu tego zagadnienia zabrakło mi próby przekrojowych zestawień rocznych dochodów w kolejnych wiekach uzyskiwanych z procentów od posagów panien wstępujących do klasztoru, darowizn i innych okazjonalnych wpływów. Wobec zmiany wartości pieniądza zestawienia z siłą nabywczą na różne produkty mogłoby przybliżyć czytelnikowi realną wartość wpływów i wydatków klasztoru. Można tu było wykorzystać pracowicie zestawione czynsze wykazane w aneksach 2-4 do rozprawy.

Niezwykle cenną częścią rozprawy Pani mgr Herminy Świąch – Małysa są aneksy sporządzone jako załącznik do rozprawy. Zestawienie prawie 350 bernardynek z ich funkcjami, umiejscowieniem chronologicznym i genealogicznym jest wprowadzeniem do pamięci historycznej wymienionych zakonnic. Spis bernardynek klasztoru pw. św. Agnieszki zawiera bowiem dane biograficzne – tam gdzie było to możliwe do ustalenia – sprawowane funkcje w konwencie oraz inne odnalezione w źródłach informacje. Aneksy 2, 3 i 4 są materiałem do dalszych badań nad sprawami

finansowymi klasztoru pw. św. Agnieszki ale także kondycji dóbr, których zapisane były fundusze legowane w dobro konwentu. Moje uwagi dotyczące rozprawy w moim przekonaniu powinny dopomóc w przygotowaniu jej do druku, który powinien nastąpić jak najszybciej. Praca mgr Herminy Świąch-Małysa ma bowiem wielkie walory dokumentacyjno-poznawcze.

Rozprawa mgr Pani Herminy Świąch-Małysa *Klasztor bernardynek pw. św. Agnieszki w Krakowie 1459-1788* w moim przekonaniu spełnia wymagania wobec prac doktorskich określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. („Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” art. 187 ust. 1-3) stanowi ona oryginalne opracowanie tematu, który dotychczas nie był przedmiotem badań.

Stawiam wniosek o dopuszczenie Pani mgr Herminy Świąch-Małysa do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Stawiam także wniosek o wyróżnienie rozprawy Pani mgr Herminy Świąch-Małysa *Klasztor bernardynek pw. Św. Agnieszki w Krakowie 1459-1788*.

Zdzisław Pietny